

NOVÁ ZONACE A STARÉ BOLESTI NP PODYJÍ V ČÍSLECH A SOUVISLOSTECH

LUKÁŠ ČÍŽEK, JAN MIKLÍN

Mgr. LUKÁŠ ČÍŽEK, Ph.D.

Entomolog zabývající se ekologií a ochrannářskou biologií lesů a stepí mírného pásu. Pracuje na Entomologickém ústavu Biologického centra AV ČR, přednáší na Jihočeské univerzitě i jinde.

RNDr. JAN MIKLÍN, Ph.D.

Na Přírodovědecké fakultě Ostravské univerzity se věnuje kartografické tvorbě, mapovému designu a využití geoinformačních technologií v ochraně přírody. Mimo akademickou sféru se zaměřuje na popularizaci přírodovědných a ochrannářských témat.

K problematice ochrany NP Podyjí proběhla na stránkách FOP v letech 2015-2016 rozsáhlá diskuse. Snaha vedení parku bagatelizovat problémy ochrany parku (Vrška, FOP 1/2016), vyslovené M. Škorpíkem (FOP 4/2015) vyvolala reakci napřed naši (FOP 2/2016), pak kolegů Lepších (FOP 4/2016). Diskusi ukončila Správa NP žádostí o přesun debaty ze stránek FOP slovy: „Vítáme jakékoli odborné debaty... Vedme ji (*sic!*) však, prosíme, prvotně raději u stolu..., než prostřednictvím médií“ (FOP 4/2016). Z množného čísla se přes číslo jednotné stala nula. Navzdory snahám ji vyvolat, totiž žádná taková diskuse neproběhla. V stejné době vyšla rovněž analýza krajinných změn na území NP Podyjí a byly připraveny další materiály, které se k Podyjí přímo vztahují (nakolik jsou relevantní, nechtě posoudit laskavý čtenář zde a zde). V loňském roce schválila rada parku návrh zonace, který to vše ignoruje. Jaké podklady a jak připravit, aby je Správa NP brala na vědomí a byla přístupna k věcné diskusi?

GLOBÁLNÍ KRIZE BIODIVERZITY NA PŘÍKLADU MORAVSKÝCH SUDEŤ

Savany a travnaté ekosystémy mírného pásu patří k nejohroženějším biotopům na planetě. Člověk jich už převážnou většinu přeměnil na zemědělskou půdu, případně v lesní plantáže. Step, lesostep i světlý les v NP Podyjí jsou proto ukázkami jednoho z nejohroženějších světových biotopů. Jejich existence závisí na přírodních procesech zvaných pastva a oheň. Bez nich zarůstají, mění se v les. A přesně to se na území dnešního NP Podyjí děje už stovky let. V polovině 18. století byl poměr lesa a bezlesí zhruba vyrovnaný, hustý les byl zřejmě výjimečný. Dnes les zabírá 90 % rozlohy parku, hustý les pak 81 %, nezapojené lesy (včetně lesostepí) 8 %. Mezi roky 1938 a 2014 na území dnešního NP klesla rozloha řídkých lesů z 1590 na 493 ha, rozloha travnatého bezlesí z 294 na 100 ha.

Tyto změny připravily území NP Podyjí od začátku 20. století minimálně o deset druhů ptáků (Obr. 1). Vše jsou druhy bezlesí a světlých lesů. Jen za dobu své existence přišel park o bělořita, chocholouše a sýčka. Nahnuté to nyní má sova pálená, lelek a koroptev (Škorpíková et al. 2012). Z 35 druhů denních a velkých nočních motýlů, které z území parku vymizely od r. 1898, jich deset vymizelo po jeho vyhlášení. Jedenáctý mizí právě teď. Kriticky ohrožený hnědásek podunajský, jeden z nejtypičtějších druhů květnatého řídkého lesa, donedávna známý z kaňonu Dyje a vřesovišť na jihovýchodě parku, dnes přežívá pouze na Mašovické střelnici. Tedy mimo území parku. Už v době existence parku vymizel ploskoroh pestrý a saranče vrzavá. Hustým lesům se vyhýbá také užovka stromová, ještěrka zelená a jasoň dymnivkový. Typicky lesní jasoň se drží hlavně na loukách v nivě kaňonu, pro užovku jsou požehnáním a možná i spásou zídka vinice Šobes. Tolik k obavám Správy vyjádřeným větou „Kdy je to ještě národní park a odkud začíná (s nadsázkou řečeno) zahrádka, zoopark či motýlí rezervace?“ (FOP 4/2016). Ne, Podyjí opravdu není ani motýlí rezervace, ani zoopark. Možná spíš smutně nepatřičná hra na prales v jednom z nejohroženějších biotopů světa a jeho zřejmě největším refugiu u nás.

SE VZDUCHOVKOU NA TYGRA

I kdyby se teď krajinné změny podařilo zastavit, ochuzování Podyjí bude kvůli extinkčnímu dluhu pokračovat. Jenže zarůstání a zapojování lesů téměř nerušně běží dál. Správa parku udržuje část existujícího bezlesí, prosvětluje i lesy. Tři až devět hektarů, které ročně prosvětluje, jsou zlomkem toho, co od r. 1938 průměrně ročně zarůstá. A bez následné péče světlý les vydrží jen pár let. Dle opakovaných vyjádření vedení parku jde přitom o maximum, které Správa dokáže

Ťuhýk menší

Skalník zpěvný

Bělořit šedý

Dytík úhorní

Sýček obecný

Tetřívěk obecný

Lihouška úhorní

Chocholouš obecný

Mandelík hajní

Ťuhýk rudohlavý

a hodlá zvládnout (např. „Správa NP může při současných... možnostech operovat během jednoho roku na jednotkách procent plochy určených k trvalé péči.“ Vrška 2016). V čase téměř nekonečných finančních možností si to těžko vyložit jinak, než že vedení je se situací spokojeno a nehodlá nic měnit. Pak je ale úplně jedno, jak zonace vypadá. V „zásahové“ zóně na jihovýchodě parku jsou například stovky hektarů bývalých lesostepů, dnes zarostlých lesem, často výsadbami akátů a borovic. Tady je obnova otevřených stanovišť žádoucí a zcela bezkonfliktní. A Správa NP se s tím snaží něco udělat. Jenže pohled do leteckých map ukazuje, že i tady zapojený les postupuje. Například za Fládnitzkou chatou, kde se v lese páslo a prosvětlovalo, světlých stanovišť od r. 2003 docela výrazně ubylo (Obr. 2). Pasené a prořezané plochy vypadají skvěle nejen z letadla. Bohužel, vzdor úsilí Správy jejich rozsah není dost velký ani na to, aby vyvážil úbytek světlin alespoň v blízkém okolí této části hnanického katastru. Zmizely totiž prakticky všechny fragmenty světlého lesa a bezlesí, které Správa NP obhospodařit nestihla. V tomto případě je mnohem lepší jít s kanónem na vrabce, než se vzduchovkou na tygra. Správa musí přezbrojit, má-li být její činnost efektivní. Že to jde, ukazuje příklad nedalekého Načeratického kopce, kde velmi rychle zmizely desítky hektarů křoví a akátin.

STAV LESNÍCH CEST, ÚSES V POLÍCH A DALŠÍ PALČIVÉ PROBLÉMY NÁRODNÍHO PARKU

Aktivita při získávání peněz a směřování prostředků naznačují, jak naléhavě Správa parku vnímá různé problémy svěřeného území. Z osy „Podpora biodiverzity“ z OP ŽP získala v minulosti „sedmiletce“ celkem 10,6 miliónu korun na tři projekty. Dva na opravu lesních cest, jeden na zpřístupnění bývalého mlýna. Na hektar tak Podyjí získalo 4x méně než Krkonošský NP, 2x méně než NP Šumava a necelých 60 % toho, co České Švýcarsko. Do května 2016 Správa z OP ŽP získala přes 40 miliónů korun. Z nich 22 miliónů na prvky ÚSES na polích mimo území parku. Uvnitř parku na péči o přírodu nešlo zřejmě nic. Jako nejnaléhavější problémy NP Podyjí tedy Správa zřejmě vidí stav polí mimo park a stav lesních cest. Zarůstání parku za problém zřejmě považováno není. Jak jinak vysvětlit skutečnost, že Správa NP vrátila již udělený projekt OP ŽP na past-

Obr. 1: Deset ptačích druhů, které z území dnešního NP Podyjí za poslední století vytlačily krajinné změny, zejména postupující sukcese. Foto: J. Hlášek a L. Hlášek

Obr. 2. Okolí Fládnitzké chaty, kde probíhala lesní pastva, vyřezávání křovin a další péče o světlé lesy. Vzdor úsilí Správy parku rozloha světlých lesů a lesních světlín v tomto území viditelně klesla. Nahoře je situace v r. 2003 a dole stav v r. 2018. Zdroj: www.mapy.cz

vu vřesovišť, prosvětlování lesních okrajů a porostů křovin?

Samozřejmě není cílem tvrdit, že nikdo v parku nic nedělá. Mnozí zaměstnanci Správy věnují parku vše. A patří jim dík a úcta. A nelze popřít, že Správa lečeho dosáhla. Ve své době průlomové experimenty s lesní pastvou nebo výmladkovým hospodařením bohužel nebyly dotaženy k realizaci na rozlohách odpovídajících rozloze parku. Dnešní rozsah spíše umožňuje Správě tvrdit, že „něco dělá“, než aby zlepšil situaci světlomilných druhů v parku. Vloni spuštěná pastva polodivokých koní na vřesovištích je konečně zásadní krok správným směrem. Jenže Správa NP není nositelem ani navrhovatelem projektu. Skutečnost, že se našla „nevládka“ schopná získat dost peněz, je spíš šťastná náhoda, než zásluha Správy.

Kdo jiný by měl podobné projekty vymýšlet a realizovat?

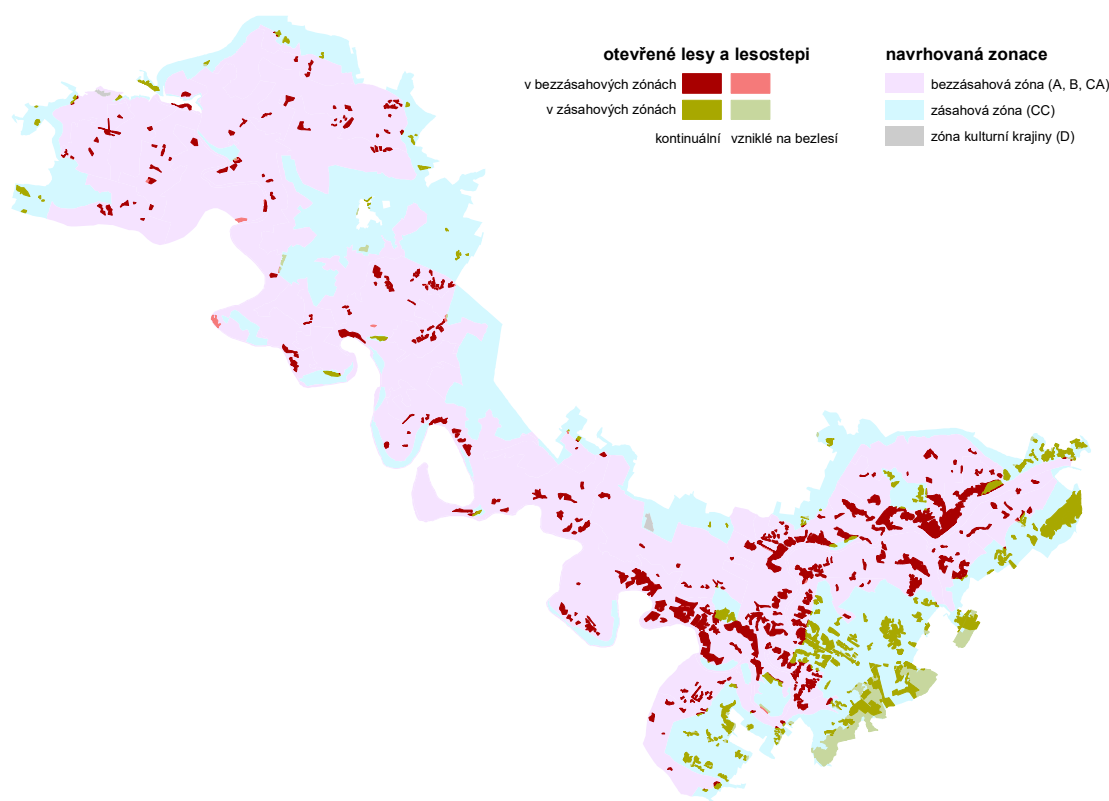
ZONACE

Míru zájmu o zachování cenných fenoménů Podyjí dala Správa najevo také nedávno připravenou zonací. Informace, že zarůstání parku vytvořilo velký extinkční dluh a k zachování alespoň stávající přírodní rozmanitosti parku je třeba velkorysé obnovy světlých lesů a bezlesí, se na zonaci neprojevala. Stejně jako dostupné informace o rozšíření stanovišť a druhů, často předmětů ochrany parku, které bezzásahový režim nesnesou. Cenné světlé lesy a oka bezlesí najdeme hlavně při hranách kaňonu, na jeho slunci exponovaných svazích a při jihovýchodním okraji parku. Jádrová, přírodní, dle běžné interpretace bezzásahová a tedy se zachováním světlých lesů a bezlesí dlouhodobě

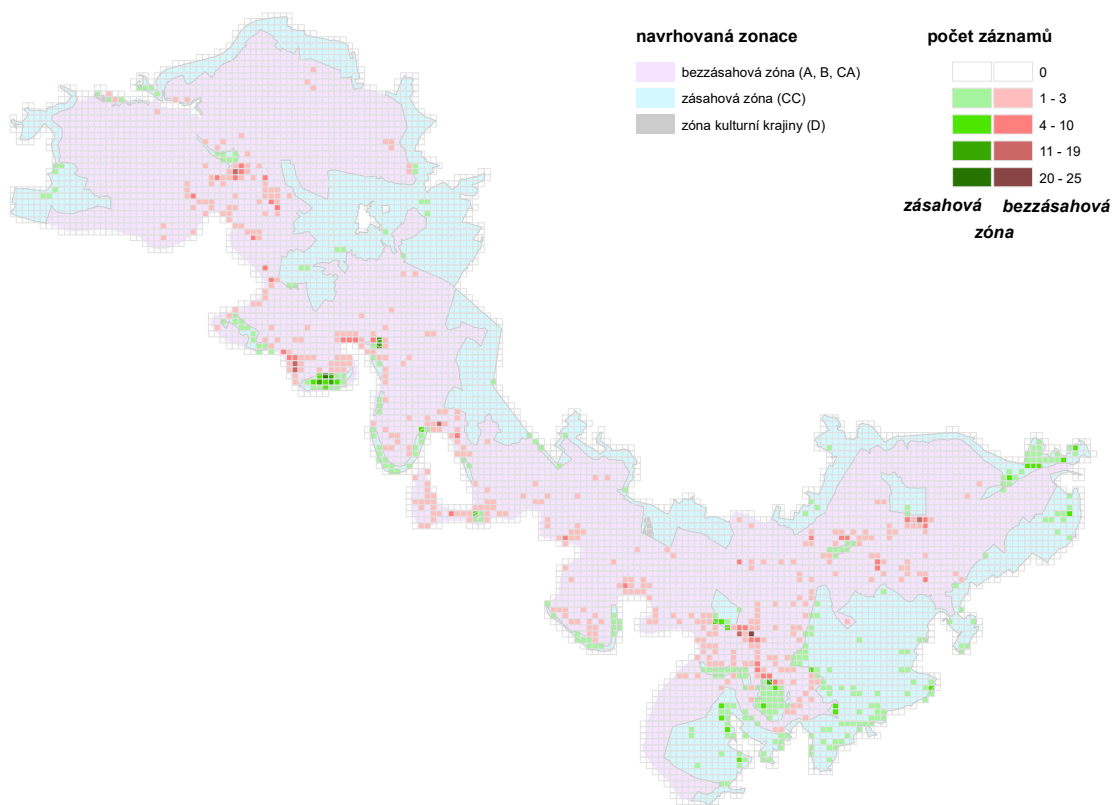
neslučitelná zóna však zahrnuje většinu kaňonu. Výjimkou jsou drobné nejčinnější plochy světlín a nivní louky. Přírodní zóna tak odděluje a tedy fragmentuje plochy bezlesí a řídkolesí jižně a severně od kaňonu (vřesoviště na jihu a Mašovická střelnice v ochranném pásmu NP). Zóna trvalé péče o biodiverzitu byla vytyčena hlavně kolem obcí a při okrajích parku. Krom jihovýchodu parku se vylišení této zóny prakticky míjí s přítomností fenoménů, které trvalou péči potřebují. Které cenné světlomilné organizmy byly důvodem zařazení severního okraje parku a rozsáhlých ploch v okolí Čížova a Lukova do zóny trvalé péče o biodiverzitu? Ze 492 ha světlých lesů, které v NP Podyjí najdeme, byla do „zóny soustředěné péče s cílem ochrany biodiverzity“ zařazena necelá polovina (225 ha). Její podstatnou část (77,3 ha) navíc tvoří nedávná bezlesí zarůstající světlými lesy, kde je žádoucí spíše obnova bezlesí. V přírodní zóně, mimochodem, skončila také velmi podstatná část podyjských pařezin, tedy odedávna intenzivně využívaných světlých lesů.

Tesařík obrovský, předmět ochrany NP a EVL Podyjí, vyžaduje staré, osluněné duby. Těžiště jeho výskytu v Podyjí tvoří světlé lesy, které existovaly už v r. 1938, v dnešních hustých lesích je koncentrován na plochách, které byly v r. 1938 světlým lesem. Světlého lesa bylo ve 30. letech asi 1500 ha, tesařík proto dnes obývá zhruba čtvrtinu parku. Stávající rozloha světlých lesů je sotva třetinová. Z 351 dubů osídlených tímto broukem, které jsme v NP Podyjí našli, se jich v přírodní zóně nachází 253 (72 %). Navržená zonace tak pro předmět ochrany NP zřejmě bude mít fatální důsledky. Již Plán péče o NP Podyjí 2012–2020 přitom uvádí „zarůstání světlín, zahušťování lesních porostů“ jako „problém“ pro tesaříka obrovského. Jako „žádoucí změnu managementu“ pak uvádí „prosvětlování lesních okrajů, udržení světlín či sníženího zakmenění, případně pařezinové hospodaření a lesní pastva“.

Jeřáby podrodu *Aria* tvoří v NP Podyjí složitý komplex několika druhů. Za endemity jsou považovány jeřáb podyjský a jeřáb kornoutolistý. Prvého je v NP Podyjí známo 11 exemplářů na dvou lokalitách, druhého pak asi 150 jedinců. Jde o světlomilné dřeviny vyžadující opakující se mírné disturbance (pařeziny a pastevní lesy) nebo naopak stabilní, ale stresu vystavené prostředí (skály, sutě). V jejich populacích dominují staří jedinci, zmlazení téměř chybí (Lepší et

Mapa NP Podyjí s vyznačením zonace a polohy enkláv světlých lesů a lesostepí mapovaných podle leteckých snímků z r. 2014 (bližší info v Miklín at al. 2016, Thayensia). Zóna přírodní, přírodě blízká a zóna soustředěné péče s cílem umožnění přírodních procesů, které jsou uváděny jako bezzásahové a výhledově bezzásahové, jsou fialové. Zóna soustředěné péče k zachování biologické rozmanitosti je světle modrá. Nová zonace ponechává rozsáhlé plochy světlých lesů na milost sukcesi a eutrofizaci. Jejich jedinou naději vidí správce území ve výkyvech počasí a klimatické změně. Další výrazný úbytek světlých lesů zlikviduje velkou část toho, co se v Podyjí z jejich bioty zatím dochovalo.

Světlomilná biota NP Podyjí a zonace. Síťová mapa ukazuje lokalizaci a počty záznamů světlomilných druhů rostlin a živočichů v NP Podyjí a to, zda místo jejich výskytu padlo do zóny péče o biodiverzitu, nebo je v zóně aktuálně či výhledově bezzásahové. Zahrnuta je užovka stromová, tesařík obrovský, jeřáby podrodu *Aria*, křivatec český a některé další ochránářsky významné světlomilné druhy rostlin.

České jméno	Druh	Poslední rok výskytu
bourovec dubový	<i>Lasiocampa quercus</i>	2008
přástevník starčkový	<i>Tyria jacobaeae</i>	2008
přástevník angreštový	<i>Rhyparia purpurata</i>	2004
soumračník kruhoskvrnný	<i>Spialia orbifer</i>	1998
štětconoš smrkový	<i>Calliteara abietis</i>	1997
dlouhozobka chřastavcová	<i>Hemaris tityus</i>	1997
okáč metlicový	<i>Hipparchia semele</i>	1997
přástevník kopřivový	<i>Spilosoma urticae</i>	1997
bourovec měsíčitý	<i>Cosmotriche lobulina</i>	1994
okáč šedohnědý	<i>Hyponephele lycaon</i>	1994
hnědásek diviznový	<i>Melitaea phoebe</i>	2 pol. 20. st., zálet 2011
bělásek ovocný	<i>Aporia crataegi</i>	2 pol. 20. st., zálet 2004
modrásek východní	<i>Pseudophilotes vicrama</i>	1989
ostruháček česvinový	<i>Satyrion ilicis</i>	1988
hrotnokřídlec zahradní	<i>Pharmacia lupulina</i>	1978
hřbetozubec tmavý	<i>Notodonta torva</i>	1969
lišejníkovec tečkovaný	<i>Setina irrorella</i>	1968
přástevník smuteční	<i>Phragmatobia luctifera</i>	1942
žlutásek barvoměnný	<i>Colias myrmidone</i>	1941
okáč kluběnkový	<i>Erebia aethiops</i>	1940
okáč skalní	<i>Chazara briseis</i>	1939
hnědásek jižní	<i>Melitaea trivia</i>	1939
lišaj dubový	<i>Marumba quercus</i>	1938
hnědásek rozrazilový	<i>Melitaea diamina</i>	1937
bělopásek hrachorový	<i>Neptis sappho</i>	1937
babočka vrbová	<i>Nymphalis xanthomelas</i>	1937
perleťovec maceškový	<i>Argynnis niobe</i>	1936
modrásek komonicev	<i>Polyommatus dorylas</i>	1936
vřetenuška mateřídoušková	<i>Zygaena purpuralis</i>	1936
jasoň červenooký	<i>Parnassius apollo</i>	1928
vřetenuška chřastavcová	<i>Zygaena osterodensis</i>	1928
drvopleň cibulový	<i>Dyspessa ulula</i>	1924
okáč písečný	<i>Hipparchia statilinus</i>	1921
modrásek černoskvrnný	<i>Phengaris arion</i>	1912
okáč černohnědý	<i>Erebia ligea</i>	1898

Tabulka 1 Seznam denních a velkých nočních motýlů, kteří z území NP vymizeli. Žlutě označené druhy vymizely po vyhlášení národního parku (zdroj: Mapování a ochrana motýlů České republiky - ENTÚ BC AV ČR a Nálezová data ochrany přírody - AOPK ČR)

Lepší, 2016). Jeřáby navíc rostou ve střední a západní části parku, kde se s aktivní péčí prakticky nepočítá. I skalnaté partie kaňonu Dyje přitom rychle zarůstají, jak dokazuje formulace v platném plánu péče: „Z hlediska možností hnízdění velkých sokolovitých dravců ... představuje zásadní problém pokračující zarůstání vhodných skal a potenciálních hnízdních míst, a naproti tomu žádné prosvětlování.“ Z území NP je známo celkem 303 jedinců jeřábů podrodu *Aria*. Jen 98 z nich spadá do zóny soustředěné péče s cílem ochrany biodiverzity. Už stávající situace prakticky neumožňuje jeřábům zmlazovat a tedy dlouhodobě přežít. Navržená zonace situaci dále zhorší. Křivatec český je zvláště chráněný, silně ohrožený druh krátkostébelných stepí a lesostepí. Na území NP Podyjí je známo celkem 58 ploch s výskytem tohoto druhu. Většina (30) spadá do zóny přírodní, kde je pravděpodobné jejich vymizení.

Velkým problémem je také plošný spád dusíku. Postupující eutrofizace parku urychluje zarůstání a degradaci cenné vegetace živinami chudých stanovišť, například skalních stepí a lesostepí. Řešením je průběžné odstraňování živin. Správa ale nestíhá ani tam, kde zasahovat může. A na dalších lokalitách si možnost s pracovat živinami zonací znemožňuje. Hrozí tak nejen úbytek křivatec českého, ale degradace vegetace cenných partií kaňonu řeky Dyje zařazených do této zóny.

Čtenář sám nechť posoudí, nakolik je nová zonace, která má situaci na 15 let „zabetonovat“, účinným nástrojem ochrany biodiverzity, jak tvrdí autoři článku „Nová zonace Národního parku Podyjí“ v minulém čísle.

ZÁVĚR

Dlouhodobé změny krajinného pokryvu udělaly z NP Podyjí náš zřejmě nejohroženější národní park. Respektive, park s nejohro-

ženější přírodou. Jinak je to park bezproblémový až vzorový. Žádný kůrovec ani sjezdovky, obyvatelstvo si nestěžuje. To jen ptáci, motýli, sem tam nějaký ten předmět ochrany parku, množství ohrožených rostlin a pár téměř endemických stromů má nějaký problém. A s nimi několik naivních přírodovědců, kteří si myslí, že v národním parku by se měla chránit příroda.

Dopad dlouhodobých a stále postupujících změn vegetace bude tím tvrdší, čím déle se Správa NP a příslušný rezort budou tvářit, že žádný problém neexistuje. Podstatná část území (minimálně třetina, možná polovina) klidně může být ponechána bez zásahu. Ale při rozhodování, kde k tomu má dojít, je třeba respektovat distribuci a potřeby bioty svěřeného území. Správa musí o této problematice vést odbornou diskusi, nikoli ignorovat vše, co jí „nejde pod nos“. Při stávající neschopnosti nebo neochotě Správy zajistit potřebnou péči na relevantních rozlohách je však jakákoli diskuse o podobě zonace vlastně zbytečná. Bez zásadní změny postojů a přístupu k péči o svěřené území bude i většina zásahových ploch parku nadále fakticky bezzásahová. Na stránkách časopisu Vesmír (4/2019) prezentovaná víra, že lesy parku se už nebudou dále zapojovat, nemá oporu v realitě. Tamtéž prezentované „samovolné prořezání porostů“, které může „periodicky zajistit klimatická změna“, uváděné jako možná spása světlomilné bioty parku, může být jistou nadějí. Jenže uschlý les není step ani lesostep. A Správa národního parku tak vlastně deklarovala, že spoléhá na to, že ochranu přírodního dědictví parku za ni a místo ní zajistí postupující klimatická změna. Už v ochraně tesařika obrovského přitom hodlá spoléhat na jihomoravské luhy a státní Lesy ČR (Vrška, FOP 1/2016). Na koho a co ještě hodlá zodpovědnost za ochranu svěřené přírody přenést?

NP Podyjí zoufale potřebuje návrat přírodních procesů, které zásadním způsobem utvářely jeho dnešní biotu. Prosazení pasivy a zejména ohně nebude snadné. Ale právě od toho národní parky máme. Když už se podařilo prosadit nezbytnou svobodu pro šumavské kůrovce, mělo by být zajištění vhodného režimu disturbancí v NP Podyjí vlastně „malina“. Pokud jeho Správa začne využívat adekvátní nástroje a zdroje, které jsou po ruce. Jenže, jaká je pravděpodobnost, že stávající vedení bude alespoň trochu chtít?